

Covid-19 pandemi sürecinin hemşirelik öğrencilerinin psikolojik sağlamlık, stres ve kaygı düzeylerine etkisi*

The effect of the Covid-19 pandemic process on the psychological resilience, perceived stress and anxiety levels of nursing students

¹Dilşa Azizoğlu Keleş, ²Leyla Küçük

¹ Arş. Gör. İstanbul Medeniyet Üniversitesi, İstanbul/Türkiye, dilsa.azizoglu@medeniyet.edu.tr, aziz.dilsa@gmail.com, 0000-0002-4281-2264

² Prof.Dr. İstanbul Üniversitesi- Cerrahpaşa Üniversitesi, İstanbul//Türkiye, leylak73@yahoo.com, 0000-0003-0102-2968

* Bu çalışma Prof. Dr. Leyla KÜÇÜK danışmanlığında 02.01.2023 tarihinde tamamladığımız COVID-19 Pandemi Sürecinin Hemşirelik Öğrencilerinin Psikolojik Sağlamlık, Algılanan Stres ve Kaygı Düzeylerine Etkisi başlıklı yüksek lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Üniversitesi, İstanbul, Türkiye, 2023). Ayrıca bu makale, 7. Uluslararası 11. Ulusal Psikiyatri Hemşireliği Kongresi'nde sözlü olarak sunulan ancak tam metni yayımlanmayan "COVID-19 Pandemi Sürecinin Hemşirelik Öğrencilerinin Psikolojik Sağlamlık, Algılanan Stres ve Kaygı Düzeylerine Etkisi" adlı tebliğin içeriği geliştirilerek ve kısmen değiştirilerek üretilmiş hâlidir.

ÖZ

Anahtar Kelimeler:
COVID-19, Psikolojik Sağlamlık,
Kaygı, Algılanan Stres,
Hemşirelik Öğrenciler

Key Words:
COVID-19, Resilience, Anxiety,
Perceived Stress, Nursing
Students.

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:
Arş. Gör. İstanbul Medeniyet
Üniversitesi, İstanbul/Türkiye, dilsa.
azizoglu@medeniyet.edu.tr, aziz.
dilsa@gmail.com, 0000-0002-
4281-2264

DOI:
10.52880/sagakaderg.1517991

Gönderme Tarihi/Received Date:
17.07.2024

Kabul Tarihi/Accepted Date:
28.09.2024

Yayımlanma Tarihi/Published Online:
31.12.2024

Amaç: Bu çalışma, hemşirelik öğrencilerinde COVID-19 salgınının psikolojik sağlamlık, algılanan stres ve kaygı düzeyleri üzerindeki etkisini araştırmayı amaçlamıştır. **Yöntem:** Araştırmaya bir devlet üniversitesinin hemşirelik bölümünde öğrenim gören toplam 372 öğrenciden 264 öğrenci katılmıştır. Veriler Tanıtıcı Bilgi Formu, Koronavirüs Anksiyete Ölçeği, Algılanan Stres Ölçeği ve Kısa Psikolojik Sağlamlık Ölçeği kullanılarak toplanmıştır. **Bulgular:** Öğrencilerin Koronavirüs Kaygı Ölçeği'nde düşük ortalama puanlara sahip olduğunu, Algılanan Stres Ölçeği ve Kısa Psikolojik Dayanıklılık Ölçeğinde ise orta puanlara sahip olduğu görüldü. Algılanan stres ile koronavirüs kaygısı arasında pozitif yönlü ilişki gözlemlenirken, koronavirüs kaygısı ile psikolojik sağlamlık arasında ve algılanan stres ile psikolojik sağlamlık arasında negatif yönlü ilişki bulundu. **Sonuç:** Hemşirelik öğrencilerinin psikolojik sağlamlığının artırılmasının önemini vurgulamakta ve bu alanda daha fazla araştırma yapılmasını önermektedir.

ABSTRACT

Aim: This study aimed to investigate the impact of the COVID-19 pandemic on psychological resilience, perceived stress, and anxiety levels among nursing students. **Method:** The research involved 264 students from a nursing department, out of a total population of 372. Data were collected using an Introductory Information Form, the Coronavirus Anxiety Scale, the Perceived Stress Scale, and the Short Psychological Resilience Scale. **Results:** Results indicated that students had low average scores on the Coronavirus Anxiety Scale, and moderate scores on both the Perceived Stress Scale and the Short Psychological Resilience Scale. Positive correlations were observed between perceived stress and coronavirus anxiety, and negative correlations were found between coronavirus anxiety and resilience, as well as between perceived stress and resilience. **Conclusion:** These findings emphasize the development of psychological resilience in nursing topics and recommends conducting further research in this area.

GİRİŞ

Psikolojik sağlık bireylerin pandemi gibi salgın hastalıklar, ayrılıklar, kayıplar, yaşam deneyimlerinin beraberinde getirdiği stresörler, kaygı ve endişelerin ardından yeniden eski haline dönebilme- iyileşme elastikiyetini ifade etmektedir. Psikolojik sağlamlığın ortaya çıkabilmesi için belirtilen risk faktörlerinin yanı sıra koruyucu faktörler varlığı gereklidir (Çelebi, 2020; Masten ve Gewirtz, 2006). Bu kavram bu nedenle yılmazlık ve dayanıklılık olarak da adlandırılabilir. Gün geçtikçe artan afetler, yaşamsal stresörler, hastalıklar varlığında bireyin ruh sağlığının korunmasında psikolojik sağlamlığın oldukça önemli olduğu düşünülmektedir (Çelebi, 2020). Söz konusu hemşirelik öğrencileri olduğunda eğitim ve mesleki yaşamın beraberinde getirdiği güçlükler karşısında ruhsal yönden sağlıklı hemşireler yetiştirilebilmesi için psikolojik sağlamlık düzeylerinin yükseltilmesi önemli görülmektedir (Li ve Hasson, 2020). Yapılan çalışmalar psikolojik sağlamlıkları yüksek düzeyde bulunan hemşirelik öğrencilerinin stres düzeylerinin daha düşük düzeyde bulunduğunu ve akademik plan yapma, karar verme ve kendi ruh sağlıklarını koruma gibi alanlarda etkili olduğunu göstermiştir (Aydın ve ark., 2017). Bu sebeple hemşirelik öğrencilerinin psikolojik sağlamlık yönünden en önemli risk faktörlerinden olan kaygı ve stres yönünden değerlendirilmesi önem kazanmaktadır. Hemşireliğin stresli bir meslek olduğu bilinmekle birlikte stres ve kaygının henüz okul sıralarındayken başladığı ifade edilmiştir (Turner ve McCarthy, 2017). Üniversite öğrencisi olmanın beraberinde getirdiği stresörlere ek olarak pandemi dönemi sürecinde kaygı ve stres düzeylerinin arttığı bilinmektedir (De Los Santos ve ark., 2022; Durgun ve ark., 2021).

Pandeminin ilan edilmesi ile tüm dünyada kayıpların ve karantina sürecinin yaşandığı, bireylerin fiziksel ve ruhsal yönden olumsuz etkilendiği bir süreç yaşanmıştır (Lin, 2020; Ahorsu ve ark., 2020). Salgın yayılımını önlemek amacı ile alınan önlemler bireylerin yaşamını ve rutinlerini tümünden etkilemiş işe-okula gitmek, alışverişe çıkmak gibi günlük aktiviteler dahi yapılamamıştır. Bu durum, kaygı, uyum sorunları ekonomik güçlükler gibi pek çok ruhsal ve sosyal problemi beraberinde getirmiştir (Bruinen de Bruin ve ark., 2020; Bo ve ark., 2021). Ayrıca bu süreç beraberinde üniversitelerin yüz yüze eğitime ara vermek mecburiyetinde kalması ile pek çok öğrencinin gelecek kaygısı ve belirsizlik duygusu yaşamasını da getirmiştir. Buna bağlı olarak hemşirelik öğrencilerinin eğitimlerinin temelini oluşturan uygulama alanlarından uzak kalması geleceğe ve eğitim hayatlarına yönelik endişeler yaşamalarına neden olmuştur (Savitsky, 2020). Ayrıca hemşirelik öğrencilerinin eğitim ihtiyaçları bağlamında pandemi etkisini sürdürürken yeniden uygulama alanlarına

ve kliniğe dönmek durumunda kalması ile bulaş riski yönünden kaygı yaşadıkları belirtilmiştir (Bai ve ark., 2021; Savitsky, 2020). Bununla birlikte bu süreçte hemşirelik öğrencileri aday oldukları mesleğin üyelerinin pandemi ile mücadelede en ön sıralarda görev aldığına şahit olmuşlardır. Yapılan çalışmalarda belirtildiği üzere hemşirelerin fiziksel ve ruhsal (kaygı, uyku sorunları, travma sonrası stres bozukluğu belirtileri) olarak olumsuz etkilendiği bulunmuştur (Pan ve ark., 2020; Yang ve ark., 2020). Bu durumun hemşirelik öğrencilerinin mesleğe ve sürece yönelik kaygılarını artırabileceği düşünülmektedir (Fofana ve ark., 2020). Bu nedenle bu zorlayıcı sürecin geleceğin hemşireleri olan öğrencilerin psikolojik sağlamlık düzeylerine etkisinin anlaşılması, ruhsal yönden sağlıklı nesiller ve hemşireler yetiştirilmesi ve bakımın kalitesinin yükseltilmesi adına yapılacak gelecek araştırmalara veri sunulması önemli görülmektedir. Bu nedenle bu çalışmada günümüzde pandeminin belirgin etkilerinin hafiflediği görülsede hemşirelik öğrencilerinin geride bıraktığı zorlu süreç ve aday oldukları mesleğe yönelik pandemi boyunca şahit oldukları güçlükler göz önüne alınarak pandeminin hemşirelik bölümünde öğrenim gören öğrencilerin psikolojik sağlamlık, kaygı ve stres düzeylerine etkisinin incelenmesi amaçlanmaktadır.

GEREÇ VE YÖNTEM

Tanımlayıcı, ilişki arayıcı ve kesitsel desende planlanan ve uygulanan bu çalışma bir devlet üniversitesinin hemşirelik bölümünde, 31.01.2022- 21.02.2022 tarihleri arasında gerçekleştirildi. Araştırmanın evreninin hemşirelik bölümüne öğrenim gören 372 oluştu. Araştırmanın örneklem büyüklüğünün belirlenmesi amacıyla Gpower 3.1.9.2 programı kullanıldı, literatür incelenerek benzer bir çalışmanın ortalama ve standart sapması göz önünde bulundurularak hesaplandı ve minimum katılımcı sayısı 210 olarak belirlendi (Çetin ve Anuk, 2020). Çalışma araştırmaya katılmayı kabul eden 264 hemşirelik bölümü öğrencisi ile yürütüldü. Araştırma verileri pandemi koşulları nedeniyle çevrimiçi anket yöntemi ile toplandı. Anket formlarının doldurulması ortalama 15-20 dakika sürdü. Araştırmada kullanılan ölçekler için geçerlilik ve güvenilirlik çalışması yapmış olan yazarlardan ölçek kullanım izni, 07.10.2021 tarihinde 2021/61 sayılı etik kurul izni ve çalışmanın yapıldığı kurumdan gerekli kurum izni alındı. Araştırmaya katılmayı kabul eden hemşirelik öğrencilerinden ve yazılı olarak Bilgilendirilmiş Onam alındı.

Veri Toplama Araçları

Veri toplama aracı olarak Kişisel Tanıtım Formu, Koronavirüs Anksiyete Ölçeği (KAÖ), Kısa Psikolojik Sağlamlık Ölçeği (KPSÖ), Algılanan Stres Ölçeği (ASÖ-10) kullanıldı.

Kişisel Tanıtım Formu: Araştırmacı tarafından literatür doğrultusunda (Şahin, 2017; Komser, 2019; Dilmaç Pınar, 2020; Erden, 2021; Yurtseven, 2021) oluşturulmuş olan anket formu kullanıldı. Bu form araştırmaya katılan bireylerin sosyo-demografik özelliklerini (yaş, cinsiyet, medeni durum, sınıf, ekonomik durum, kiminle yaşadığı, mesleği seçme nedeni vb.), pandemi deneyimlerine ilişkin özellikleri içermektedir.

Koronavirüs Anksiyete Ölçeği (KAÖ): Koronavirüse bağlı anksiyete vakalarını ve semptomlarının şiddetini güvenilir bir şekilde belirlemek amacıyla Lee (2020) tarafından geliştirilmiştir (Lee, 2020). Ölçeğin Türkçe geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları Biçer ve ark. (2020) tarafından yapılmıştır (Biçer ve ark., 2020). Orijinal Koronavirüs Anksiyete Ölçeği Kısa Formu'nun Cronbach's Alfa güvenilirlik katsayısı 0,93 iken, Türkçe uyarlamasında bu değer 0,83 olarak belirlenmiştir. Beşli likert tipinde olan bu ölçekten alınabilecek en düşük puan 0, en yüksek puan ise 20'dir. Ölçekten alınan puanlar yorumlanırken, dokuz ve üzeri puanlar yüksek düzeyde anksiyete olarak kabul edilmektedir. Bu araştırmada, Cronbach's Alfa değeri 0,887 olarak bulunmuştur.

Kısa Psikolojik Sağlık Ölçeği (KPSÖ): Bireylerin psikolojik sağlık düzeylerinin ölçülmesinde kullanılmaktadır. 2008 yılında Smith ve arkadaşları tarafından geliştirilmiştir (Smith ve ark., 2008). Ölçeğin Türkçe geçerlik güvenilirlik çalışması ise 2015 yılında Doğan tarafından yapılmıştır (Doğan, 2015). Ölçek 5'li likert tipinde olup 6 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin 2,4 ve 6. soruları tersten kodlanmakta ve bu maddeler ters çevrilerek ölçek toplam puanı hesaplanmaktadır. Alınan puanlar 6-30 arasında değişmekte ve yüksek puan alınması yüksek düzeyde psikolojik sağlamlığa işaret etmektedir. Ölçeğin iç tutarlık kat sayısı 0,83'tür. Bu araştırmada Cronbach's Alfa değeri 0,865 olarak bulunmuştur.

Algılanan Stres Ölçeği (ASÖ): Bireylerin yaşam olaylarını ne düzeyde stresli olarak algıladıklarının ölçülmesi amacı ile tasarlanmıştır. 1983'te Cohen ve ark. tarafından geliştirilmiştir (Cohen ve ark., 1983). Ölçeğin Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışması Eskin ve ark. (2013) tarafından yapılmıştır (Eskin ve ark., 2013). ASÖ toplam 14 maddeden oluşmakta ancak ölçeğin 10 ve 4 maddelik formları da bulunmaktadır. Bu çalışmada 10 maddelik ölçek formu kullanılmıştır. Stres/Rahatsızlık Algısı" ve "Yetersiz Özyeterlik Algısı" olmak üzere 2 alt boyuttan oluşmaktadır. ASÖ- 10'nun puanları 0 ile 40 arasında değişmektedir. Ölçekten alınan yüksek puan bireyin yüksek stres algısının yüksek olduğuna işaret etmektedir. Ölçeğin iç tutarlık kat sayısı 0,82'dir. Bu araştırmada Cronbach's Alfa değeri 0,818 olarak bulunmuştur.

Verilerin Analizi

Veriler SPSS programı kullanılarak analiz edilmiştir. Verilerin değerlendirilmesinde tanımlayıcı istatistiksel yöntemler kullanılmıştır. Nicel verilerin normal dağılım gösterip göstermedikleri Shapiro-Wilk testi ve grafiksel incelemeler ile değerlendirilmiştir. Normal dağılım gösteren parametrelerin ikili karşılaştırmalarında bağımsız gruplar t testi, ikiden fazla grup analizinde Tek yönlü varyans analizi ve Bonferroni düzeltmeli ikili değerlendirmeler kullanılmıştır. Normal dağılım göstermeyen değişkenler için ise ikili karşılaştırmalarında Mann-Whitney U test kullanılmıştır. İki grup analizinde Kruskal-Wallis test ve Dunn- Bonferroni test kullanılmıştır. İlişki analizinde Pearson korelasyon analizi ve Spearman korelasyon analizi kullanılmıştır. İstatistiksel anlamlılık $p < 0.05$ olarak kabul edilmiştir.

BULGULAR

Katılımcıların yaşlarının ortalamasının $20,47 \pm 2,12$ olduğu görülmüştür. Katılımcıların cinsiyet dağılımına bakıldığında 213 kişi ile %80, 7' sinin kadın olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan hemşirelik öğrencilerinin sınıf dağılımlarının birbirine yakın olduğu ve %25, 8'inin 1.sınıf olduğu görülmüştür. Katılımcıların %53'ü mesleği iş bulma kaygısıyla, %40, 5'i isteyerek seçerken, %6,4'ü ise aile baskısıyla, seçmiştir. Katılımcıların % 33'ü gelirin giderinden az olduğunu, %59,5'i gelirin giderine eşit olduğunu, %7,6'sı ise gelirin giderinden fazla olduğunu bildirmiştir. Katılımcıların %28, 8'i daha önce COVID-19 virüsüne yakalandığını belirtmiştir. Çalışmaya katılan hemşirelik öğrencilerinin %91, 3'ü COVID-19' yakalanan yakını olduğunu ve %25, 8'i COVID-19 nedeniyle kaybettikleri yakınları olduğunu bildirmiştir (Tablo 1). Öğrencilerin koronavirüs anksiyetesi, psikolojik sağlık ve stres puan ortalamaları sırasıyla; $1,66 \pm 2,58$, $18,75 \pm 4,70$, $20,27 \pm 6,16$ 'dır (Tablo 2). Hemşirelik öğrencilerinin KAÖ ve ASÖ puanı arasında pozitif yönlü zayıf korelasyon ($r=0,181$) ($p < 0,01$); KSPÖ ile ASÖ puanı arasında negatif yönlü orta düzeyde korelasyon ($r=-0,509$) ($p < 0,01$) saptandı (Tablo 3). Katılımcıların KAÖ ve KSPÖ puanı arasında negatif yönde istatistiksel açıdan zayıf düzeyde korelasyon belirlendi ($r=-0,246$) ($p < 0,01$) (Tablo 4). Çalışmaya katılan öğrencilerin demografik verileri ile ölçek puanları değerlendirildiğinde ekonomik durum bildirimlerine göre ASÖ toplamından aldıkları puanlar arasında istatistiksel yönden anlamlı farklılık belirlenmiştir ($p < 0,05$). Yapılan karşılaştırmalara göre gelirin giderinden az olduğunu bildiren öğrencilerin aldıkları puanlar, gelirin giderine eşit olduğunu bildirenlerden anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu görülmüştür ($p < 0,05$) (Tablo 5). COVID-19 sebebiyle yakını kaybedenlerin ASÖ "Yetersiz Özyeterlik Algısı" alt boyutundan almış oldukları puanlar, yakın kaybı yaşamayanlara göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha düşük saptanmıştır ($p < 0,05$) (Tablo 5).

Tablo 1. Tanıtıcı Özelliklerin Dağılımı

		n (%)
Cinsiyet	Kadın	213 (80,7)
	Erkek	50 (18,9)
Yaş	Ort±Ss	20,47±2,12
	Medyan (Min-Maks)	20 (18-35)
Medeni durum	Evli	7 (2,7)
	Bekar	257 (97,3)
Sınıf	1. sınıf	68 (25,8)
	2. sınıf	67 (25,4)
	3. sınıf	68 (25,8)
	4. sınıf	61 (23,1)
Mesleği seçme durumu	İsteyerek	107 (40,5)
	Aile baskısı	17 (6,4)
	İş bulma kaygısı	140 (53,0)
Birlikte yaşadığı kişi	Yalnız	6 (2,3)
	Ailemle birlikte	144 (54,5)
	Yurtta	91 (34,5)
	Arkadaşlarımla evde	11 (4,2)
	Akrabamın yanında	12 (4,5)
Çalışma durumu	Evet	18 (6,8)
	Hayır	246 (93,2)
Ekonomik durum	Gelir giderden az	87 (33,0)
	Gelir gidere eşit	157 (59,5)
	Gelir giderden fazla	20 (7,6)
Önceden COVID-19' a yakalanma durumu	Evet	76 (28,8)
	Hayır	188 (71,2)
COVID-19' a yakalanan yakın varlığı durumu	Evet	241 (91,3)
	Hayır	23 (8,7)
COVID-19 nedeniyle yakınımı kaybetme durumu	Evet	68 (25,8)
	Hayır	196 (74,2)

Tablo 2. KAÖ, KPSÖ ve ASÖ Toplam Puanları

	Koronavirüs Anksiyete Ölçeği Toplam	Kısa Psikolojik Sağlamlık Ölçeği Toplam	Algılanan Stres Ölçeği Toplam
Ort±Ss	1,66±2,58	18,75±4,70	20,27±6,16
Medyan (Min-Maks)	0 (0-15)	18 (6-30)	20 (0-39)

Tablo 3. Algılanan Stres Ölçeği ile Koronavirüs Anksiyete Ölçeği ve Kısa Psikolojik Sağlamlık Ölçeği Arasındaki İlişki

	KAÖ Toplam		KPSÖ Toplam		
	r [‡]	p	r [‡]	p	
ASÖ	Stres/Rahatsızlık Algısı	0,192	0,002**	-0,447	0,001**
	Yetersiz Özyeterlik Algısı	0,050	0,421	-0,420	0,001**
	Toplam	0,181	0,003**	-0,509	0,001**

‡Spearman Korelasyon Katsayısı

†Pearson Korelasyon Katsayısı

**p<0,01

Tablo 4. Tanıtıcı Özelliklerin Dağılımı

	r^{\ddagger}	KAÖ Toplam p
KPSÖ Toplam	-0,246	0,001**

‡Spearman Korelasyon Katsayısı. ** $p < 0,01$

Tablo 5. Ekonomik Durum ve COVID-19 Nedeniyle Yakınımı Kaybetme Durumuna Göre Ölçek Puanlarının Değerlendirilmesi

			Koronavirüs Anksiyete Ölçeği Toplam	Kısa Psikolojik Sağlık Ölçeği Toplam	Algılanan Stres Ölçeği Toplam			
			Toplam	Toplam	Stres/Rahatsızlık Algısı	Yetersiz Özyeterlik Algısı	Toplam	
Ekonomik durum	Gelir giderden az	Ort±Ss	1,28±2,18	18,06±4,85	13,98±4,84	7,76±2,66	21,74±6,49	
		Medyan (Min-Maks)	0 (0-10)	18 (7-30)	14 (0-23)	8 (1-14)	22 (2-37)	
	Gelir gidere eşit	Ort±Ss	1,88±2,72	18,97±4,48	12,61±4,11	6,84±2,64	19,45±5,74	
		Medyan (Min-Maks)	1 (0-15)	19 (6-30)	12 (0-24)	7 (0-15)	19 (0-39)	
	Gelir giderden fazla	Ort±Ss	1,55±2,91	20,05±5,48	12,45±5,33	7,90±2,75	20,35±7,01	
		Medyan (Min-Maks)	0 (0-12)	19 (6-30)	12,5 (0-21)	8 (4-16)	19,5 (8-16)	
		p	a0,173	b0,151	b0,060	b0,019*	b0,020*	
COVID-19 nedeniyle yakınımı kaybetme durumu	Evet	Ort±Ss	1,99±2,71	18,84±5,23	12,57±4,37	6,66±2,45	19,24±5,98	
		Medyan (Min-Maks)	0,5 (0-11)	18,5 (6-30)	12 (0-23)	6 (0-12)	19 (0-33)	
	Hayır	Ort±Ss	1,54±2,52	18,72±4,52	13,21±4,53	7,42±2,74	20,63±6,20	
		Medyan (Min-Maks)	0 (0-15)	18 (6-30)	13 (0-24)	7 (0-16)	20 (2-39)	
			p	c0,350	d0,864	d0,316	d0,045*	d0,108

aKruskal Wallis Test

bOneway ANOVA Test

cMann Whitney U Test

dStudent T Test * $p < 0,05$

TARTIŞMA

Bu araştırmada COVID-19 Pandemisi sürecinin hemşirelik öğrencilerinin psikolojik sağlık, algıladıkları stres düzeyleri ve pandemiye yönelik kaygı düzeyleri üzerine etkisi incelenmiştir. Araştırmaya katılan hemşirelik öğrencilerini koronavirüs anksiyete düzeylerinin düşük ($1,66 \pm 2,58$) olduğu söylenebilmektedir. Literatür incelendiğinde konuya ilişkin çalışmaların ağırlıklı olarak sağlık personelleri ile yürütüldüğü ve koronavirüse ilişkin kaygının yüksek (Bayülgen ve ark., 2021) ve düşük (Özaydın ve ark., 2022; Özkan ve Yıldırım, 2022) düzeyde bulunduğu çalışmalar mevcuttur. Bu çalışma ile benzer olarak hemşirelik öğrencileri ile yapılmış olan çalışmalarda koronavirüse ilişkin kaygının düşük (Yavaş Çelik ve ark., 2022) orta (Durbaş ve ark., 2021) ve yüksek düzeyde (Tuğut ve ark., 2021; Savitsky ve ark., 2020) olduğunu belirten çalışmalar mevcuttur. Yapılan çalışmalarda görülen farklı

sonuçların çalışmanın yapıldığı dönemde pandeminin seyri, vaka sayıları ve alınan önlemlerin değişkenlik göstermesi ile açıklanabileceği düşünülmektedir. Ayrıca hemşirelik öğrencilerinin koronavirüs kaygı düzeylerinin virüsle mücadele ve virüsten korunmaya yönelik alınabilecek önlemler konusundaki bilgi düzeyinin iyi düzeyde olması ile bağlantılı olabileceği belirtilmiştir (Yükseköl ve ark., 2021). Ayrıca çalışmaya katılan öğrencilerin yaş grubunda COVID-19'a bağlı fiziksel semptomların nispeten hafif düzeyde yaşamasının kaygı düzeyinin yüksek olmaması üzerine etki ettiği düşünülmektedir (Snape ve Viner, 2020). Araştırmaya katılan öğrencilerin psikolojik sağlık düzeyi orta düzeyde ($18,75 \pm 4,70$) bulunmuştur. Yapılan çalışmalar incelendiğinde aynı ve farklı ölçeklerle yapılan örneklemi hemşirelik öğrencileri ve sağlık çalışanlarından oluşan farklı çalışma sonuçları psikolojik sağlık düzeyinin düşük (Çetin ve Anuk, 2020) orta düzeyde (Apaydın Cırık ve ark., 2021; Bozdağ ve Ergün, 2020) olduğunu

belirten sonuçlara ulaşmışlardır. Psikolojik sağlamlığın kişinin deneyimlemiş olduğu olumsuzlukların ardından esneklik göstererek iyileşmesinde oldukça önemli olduğu belirtilmektedir (Parr ve ark., 1998). Çalışmaya katılan öğrencilerin algılanan stres (20,27±6,16) düzeyleri de benzer şekilde orta düzeyde bulunmuştur. Pandemi sürecinde ve süreç öncesinde yapılan araştırmalar incelendiğinde şimdiki çalışma ile paralellik gösteren sonuçlar elde edildiği görülmüştür (Turan ve ark., 2019; Kadioğlu ve ark., 2021; King ve ark., 2014). Buna karşın pandemi sürecinde algılanan stres düzeyinin yüksek bulunduğunu gösteren çalışmalar bulunmaktadır (Baykal ve Tütüncü, 2021; Dilmen Bayar ve ark., 2021). Öğrenciler ile yapılmış olan bu araştırma sonuçları incelendiğinde sonuçlardaki farklılıkların araştırma verilerinin toplanmış olduğu tarihler ile ilişkili olarak değişiklik gösterdiği düşünülmektedir. Bu yönden bakıldığında pandemi sürece uyum sağlanması bağlamında daha ileri tarihlerde yapılmış olan çalışmalardan elde edilen elde edilen verilerin erken dönem çalışmalarından daha düşük stres düzeyi belirtmesinin açıklanabilir olduğu düşünülmektedir.

Ayrıca çalışmada elde edilen bulgulara göre öğrencilerin psikolojik sağlamlıkları ve algılanan stresi arasında negatif yönde ilişki bulunmuştur. Bu doğrultuda bilindiği gibi stres, psikolojik sağlamlık açısından oldukça önemli risk faktörü olarak ifade edilmektedir (Gizir, 2007). Bu açıdan elde edilen bulgular rutin stresörlere ek pandemi döneminin beraberinde getirmiş olduğu stres faktörlerinin de psikolojik sağlamlık açısından zorlayıcı etkisinin varlığını belirten çalışmalar ile paralellik göstermektedir (Savitsky ve ark., 2020; Bayat ve Polat Olca, 2023; Wang ve ark., 2020; Yang ve ark., 2020).

Koronavirüs anksiyetesi ve psikolojik sağlamlık ilişkisi değerlendirildiğinde negatif yönlü ilişki olduğu saptanmıştır. Aynı ölçek ile yapılmış olan bir başka çalışmada psikolojik sağlamlık düzeyi arttıkça koronavirüse yönelik anksiyetenin azaldığı belirtilmiştir (Gezen Bölükbaş ve ark., 2022). Bu anlamda çalışma bulguları literatür ile benzerlik göstermektedir (Savitsky ve ark., 2020; Kul ve ark., 2020). Geçmiş dönemde yaşanmış olan salgılarda gözlemlendiği gibi salgınların fiziksel etkilerinin yanı sıra psikolojik etkilerinin daha uzun vadede etkili olduğu ve daha yaygın etki edebildiği bilinmektedir. Bu durum COVID-19 pandemisinin ruh sağlığı yönünden etkisine yönelik açısından uyarıcı nitelik taşımaktadır (Salari ve ark., 2020; Ornell ve ark., 2020). Bu doğrultuda ortaya çıkabilecek ruhsal sorunların önlenmesi konusunda psikolojik sağlamlığın önemine yapılan çalışma sonuçlarında dikkat çekilmiştir (Yazıcı Çelebi, 2020; Kararımak, 2006). Bununla birlikte kaygının psikolojik sağlamlık yönünden önemli risk faktörleri arasında oluşu negatif ilişkiyi

açıklar niteliktedir (Gürkan, 2014; Roy ve ark., 2020; Kasapoğlu, 2020). Koronavirüs anksiyetesi ve algılanan stres ilişkisi incelendiğinde pozitif yönlü ilişki varlığı bulunmuştur. Çalışmalar incelendiğinde COVID-19 sürecinin özellikle öğrenim biçimlerinin değişmek zorunda kalması, izolasyon ve önlemler sebebiyle hemşirelik öğrencilerinin kaygı ve stres seviyelerinde artışa neden olduğu ifade edilmiştir (Savitsky ve ark., 2020; Huang ve ark., 2020). Yapılan bir çalışmada hemşirelik öğrencilerinin kendilerinin ve ailelerin bulaş riski, belirsizlik ve güvensizlik hissi ile koronavirüse ilişkin kaygılarının algılanan stres düzeyleri ile ilişkili bulunduğuna ifade edilmiştir (Aslan ve Pekince, 2020). Ayrıca yapılan çalışmalarda koronavirüs sebebiyle yaşanan stres ve kaygı arasında pozitif yönlü ilişki olduğu ve iki faktörün birbirine eşlik ettiği ifade edilmektedir (Didin ve ark., 2022; Aslan ve ark., 2020).

Ekonomik durumlarına göre araştırmaya katılan hemşirelik öğrencilerinin, ASÖ toplamından ve “Yetersiz Özyeterlik Algısı” alt boyutundan aldıkları puanlar arasında farklılık görülmüştür. Bu doğrultuda gelirin giderinden az olduğunu bildiren öğrencilerin aldıkları puanlar, gelirin giderine eşit olduğunu bildiren öğrencilerden anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Yapılan çalışmalara bakıldığında örnekleme üniversite öğrencilerinden oluşan çalışmada gelir düzeyi düşük olan öğrencilerin algılanan stres düzeylerinin daha yüksek bulunduğu belirtilmiştir (Dilmen Bayar ve ark., 2021). Bu verilere paralel olarak gelir düzeyini düşük olarak belirten hemşirelik öğrencilerinin kaygı ve stres düzeylerinin daha düşük bulunduğunu ifade eden çalışmalar mevcuttur (Bojuwoye ve ark., 2002; Fu ve ark., 2021; Savcı ve Aysan, 2014). Bu noktada bu çalışmada elde edilen bulgunun literatürdeki araştırmalar ile benzerlik gösterdiğini söylemek mümkündür. Bu bağlamda gelir düzeyinin stres ile ilişkisinde yüksek gelir algısı olan bireylerin olumsuz yaşam deneyimlerine çözüm bulmak konusunda sahip olabildikleri imkanlar düşünüldüğünde bu durum üzerinde etkili olabilmektedir denilebilir (Babore ve ark., 2020). Buna karşın örnekleme sağlık çalışanlarından oluşan bir çalışmada stres algısı ile ekonomik düzey arasında ilişki saptanmadığı belirtilmiştir (Babore ve ark., 2020). Bu noktada çalışma sonuçlarının pek çok faktörden etkilenebileceği gibi söz konusu ekonomik düzey olduğunda araştırmanın yapıldığı ülkenin ekonomik şartlarının etkili olabileceği düşünülmektedir (Baykal ve Tütüncü, 2021). Koronavirüs sebebiyle kayıp yaşayan katılımcıların Algılanan Stres Ölçeği “Yetersiz Özyeterlik Algısı” alt boyutundan aldıkları puanlar, kayıp yaşamayan hemşirelik öğrencilerinden anlamlı düzeyde daha düşük saptanmıştır. Bu veriye yönelik inceleme yapıldığında literatürde kısıtlı çalışma olduğu görülmüştür. Bu noktada Çelik ve Gündüz’ün

(2020) belirttiğine göre pandemi gibi olağan üstü haller dışında yas sürecinde kayıp yaşayan bireylerin yaşadıkları kayıp sonrası yaptığı geleneksel ritüeller (cenaze töreni, inanca bağlı ibadetler, yas ziyaretleri vb.) kayıp yaşayan bireylerin yas sürecini yaşama ve yası kabullenme anlamında destekleyen faktörler olarak görülmektedir (Çelik ve Gündüz, 2020). Ancak söz konusu pandeminin beraberinde getirdiği alışılmışın dışında koşullar olduğunda kaybın yaşanma biçimi, bulaş riskini ortadan kaldırmaya yönelik alınan önlemler kapsamında cenaze törenleri, yas ritüelleri, yas ziyaretleri gibi rutinlerin gerçekleştirilememesi, kaybedilen bireyin yanında olunamaması ve sosyal destekten uzak kalmak durumunda kalmak gibi faktörlerin etkisi ile kayıp ve yas sürecinin çok daha stresli bir süreç haline gelebileceği belirtilmiştir Bu doğrultuda yasin uzamasına, stres düzeyinin artmasına ve travma sonrası stres bozukluğu belirtilerini ortaya çıkarabileceği belirtilmiştir (Selman ve ark., 2020; Çelik ve Gündüz, 2020). Bu nedenle koronavirüs nedeni ile yakınına kaybeden katılımcıların stres düzeylerinin daha yüksek bulunmasının olağan bir sonuç olduğu düşünülmektedir.

Elde edilen veriler incelendiğinde hemşirelik öğrencilerinin psikolojik sağlık durumlarının neslin ve mesleğin geleceği açısından önemli olduğu görülmektedir (Güngörmüş ve ark., 2015). COVID-19 hastalığı ve pandemi sürecinin beraberinde getirdiği sorunların başında ruhsal sağlığa yönelik tehditler olduğu bilinmektedir (Bayat ve Polat Olca, 2023). Bu noktada COVID-19 pandemisinin hemşirelik öğrencilerinin ruh sağlığına etkilerinin incelenmesi, pandemi sonrasında güncel durumun takip edilmesi sağlıklı bir nesil ve mesleğin geleceği açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Öğrencilerin psikolojik sağlık düzeylerini artırmaya yönelik girişimlerin planlanması ve eğitim ortamında desteklenmelerinin kıymetli olduğu düşünülmektedir (Aydın ve ark., 2017; Güngörmüş ve ark., 2015)

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışmanın sonucunda hemşirelik öğrencilerinin koronavirüs anksiyete düzeylerinin düşük, algılanan stres ve psikolojik sağlık durumlarının ise orta düzeyde olduğu saptanmıştır. Araştırmaya katılan hemşirelik öğrencilerinin algılanan stres düzeyleri ile psikolojik sağlık düzeyleri arasında negatif yönde, psikolojik sağlık durumları ile koronavirüse bağlı kaygı düzeyleri arasında negatif yönlü ilişki saptanırken koronavirüse yönelik kaygıları ile algıladıkları stres arasında ise pozitif yönlü ilişki olduğu görülmüştür. Buna ek olarak ekonomik açıdan gelir düzeyinin giderin altında olması durumu ile stres algılanması arasında da pozitif yönlü ilişki varlığı saptanmıştır. Bu sonuçlar ve yapılan

araştırmaların sonuçları göz önüne alındığında psikolojik sağlamlığın hemşirelik öğrencileri açısından bireysel ve mesleki yönden önemli olduğu bu nedenle öncelikli olarak hemşirelik öğrencilerinin psikolojik sağlık durumlarının yükseltilmesine yönelik planlamalara, psikolojik sağlık üzerine etkili olan faktörlerin detaylı olarak incelenmesine ve risk faktörlerinin elimine edilmesine yönelik yeni planlamaların yapılması önerilmektedir. Hemşirelik öğrencilerinin kaygı ve stres düzeylerine etki eden faktörlerin belirlenmesi ve sağlıklı meslek üyelerinin yetiştirilmesinde eğitim alanları ve klinik alanlarda tespit edilen risk faktörlerine yönelik iyileştirilmelerin yapılmasına yönelik planlamaların yapılması önerilmektedir. Öğrencilerin psikolojik sağlık yönünden koruyucu faaliyetler hakkında bilinçlendirilmesi ve henüz eğitim aşamasında oldukları dönemde uygun yönlendirmeler yapılmasının önemli olduğu düşünülmektedir. Ayrıca afetler ve salgın hastalıklar gibi bireysel ve mesleki yönden zorlayıcı yaşam olaylarının süregeldiği günümüzde hemşirelik öğrencilerinin pandemi sonrasında güncel durumlarının takip edilmesi önemli görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Ahorsu, D.K., Lin, C.Y., Imani, V., Saffari, M., Griffiths, M.D., & Pakpour, A.H. (2020). The fear of Covid-19 scale: development and initial validation. *International Journal Of Mental Health And Addiction*, 27, 1–9. doi: 10.1007/s11469-020-00270-8.
- Apaydın Cırık, V., Aksoy, B., & Gül, U. (2021). Hemşirelik öğrencilerinin Covid-19 sürecinde psikolojik dayanıklılık düzeyleri ve başa çıkma stratejileri: Tanımlayıcı bir çalışma. *Türkiye Klinikleri Hemşirelik Bilimleri Dergisi*, 13(3). doi: 10.5336/nurses.2020-79559
- Aslan, H., & Pekince, H. (2021). Nursing students' views on the Covid-19 pandemic and their perceived stress levels. *Perspectives In Psychiatric Care*, 57(2), 695–701. doi: 10.1111/ppc.12597
- Aslan, I., Ochnik, D., & Çınar, O. (2020). Exploring perceived stress among students in turkey during the Covid-19 pandemic. *International Journal Of Environmental Research And Public Health*, 17(23), 8961. doi: 10.3390/ijerph17238961
- Aydın, A., Kahraman, N., & Hiçdurmaz, D. (2017). Determining the perceived social support and psychological well-being levels of nursing students. *Journal Of Psychiatric Nursing*, 8(1), 40–47. doi: 10.14744/phd.2017.95967
- Babore, A., Lombardi, L., Viceconti, M. L., Pignataro, S., Marino, V., Crudele, M., Candelori, C., Bramanti, M. S., & Trumello, C. (2020). Psychological effects of the Covid-19 pandemic: Perceived stress and coping strategies among healthcare professionals. *Psychiatry Research*, 293, 113366. doi: 10.1016/j.psychres.2020.113366
- Bai, W., Xi, H. T., Zhu, Q., Ji, M., Zhang, H., Yang, B. X., Cai, H., Liu, R., Zhao, Y. J., Chen, L., Ge, Z. M., Wang, Z., Han, L., Chen, P., Liu, S., Cheung, T., Tang, Y. L., Jackson, T., An, F., & Xiang, Y. T. (2021). Network analysis of anxiety and depressive symptoms among nursing students during the Covid-19 pandemic. *Journal Of Affective Disorders*, 294, 753–760. doi: 10.1016/j.jad.2021.07.072
- Bayat, D., & Polat Olca, S. (2023). Covid-19 salgınının hemşirelerin psikolojik dayanıklılık kaygı ve depresyon düzeylerine etkisi. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, 10(1), 146–154. <https://doi.org/10.52880/sagakaderg.1201781>

- Baykal, D., & Koç Tütüncü, S. (2021). The perceived stress of paramedic students and paramedics on their stress coping behaviors during Covid. *Genel Sağlık Bilimleri Dergisi*, 3 (2), 90-101.
- Biçer, İ., Çakmak, C., Demir, H., & Kurt, M. E. (2020). Koronavirüs anksiyete ölçeği kısa formu: Türkçe geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Anatolian Clinic the Journal of Medical Sciences*, 25(Special Issue on COVID 19), 216-225. <https://doi.org/10.21673/anadoluklin.731092>
- Bo, H., Li, W., Yang, Y., Wang, Y., Zhang, Q., Cheung, T., & Xiang, Y. (2021). Posttraumatic stress symptoms and attitude toward crisis mental health services among clinically stable patients with Covid-19 in China. *Psychological Medicine*, 51(6), 1052-1053. doi: 10.1017/S0033291720000999
- Bojuwoye, O. (2002). Stressful experiences of first year students of selected universities in South Africa. *Counselling Psychology Quarterly*, 15, 277- 290. doi: 10.1080/09515070210143480
- Bozdağ, F., & Ergün, N. (2020). Psychological resilience of healthcare professionals during Covid-19 pandemic. *Psychological Reports*, 6, 2567-2586. doi: 10.1177/0033294120965477
- Bruinen de Bruin, Y., Lequarre, A. S., McCourt, J., Clevestig, P., Pigazzani, F., Zare Jeddi, M., Colosio, C., & Goulart, M. (2020). Initial impacts of global risk mitigation measures taken during the combatting of the Covid-19 pandemic. *Safety Science*, 128, 104773. doi: 10.1016/j.ssci.2020.104773
- Cohen, S., Kamarck, T., Mermelstein, R. (1983) A global measure of perceived stress. *Journal of Health and Social Behavior*, 24: 385-396.
- Çelik, F., & Gündüz, N. (2020). Grief in the Covid-19 pandemic. *Journal of Clinical Psychiatry*, 23(1),99-102.
- Çetin, C., & Anuk, Ö. (2020). Covid-19 salgını sırasında yalnızlık ve psikolojik dayanıklılık: Bir üniversitesi öğrencileri örneklemini. *Avrasya Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Covid-19 özel sayısı, 170-189
- De Los Santos, J.A.A., Labrague, L.J., & Falguera, C.C. (2022). Fear of COVID-19, poor quality of sleep, irritability, and intention to quit school among nursing students: A cross-sectional study. *Perspectives in Psychiatric Care*, 58(1):71-78. doi: 10.1111/ppc.12781.
- Didin, M., Yavuz, B., & Gezgin Yazıcı, H. (2022). Covid-19'un öğrencilerin stres, kaygı, depresyon ve korku düzeylerine etkisi: Sistematik bir inceleme. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 14(1), 38-45. <https://doi.org/10.18863/pgy.931572>
- Dilmaç Pınar, Ş. (2020). Hemşirelik öğrencilerinin psikolojik sağlamlık ve öz-şefkat düzeylerinin belirlenmesi. [Master Thesis, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- Dilmen Bayar, B., Yaşar Can, S., Erten, M., & Ekmen, M. (2021). Üniversite öğrencilerinin Covid-19 pandemi sürecinde depresyon ve stres düzeylerinin belirlenmesi. *Paramedik ve Acil Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 2 (1), 12-25.
- Doğan, T. (2015). Kısa psikolojik sağlamlık ölçeği'nin türkçe uyarlanması: geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *The Journal of Happiness & Well-Being*, 3(1), 93-102.
- Durbaş, A., Karaman, H., Solman, C. H., Kaygisiz, N., & Ersoy, Ö. (2021). Anxiety and stress levels associated with Covid-19 pandemic of university students in Turkey: A year after the pandemic. *Frontiers In Psychiatry*, 12. doi: 10.3389/fpsy.2021.731348
- Durgun, H., Tayfur, C., Avcı, A. B., & Kalyoncuoğlu, B. (2021). Hemşirelik öğrencilerinin Covid-19 sürecinde uzaktan eğitime yönelik görüşleri ve kaygı düzeyleri, Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi,14(2), 141-147. <https://doi.org/10.46483/deuhfed.824109>
- Erden, Z. Ş. (2021). Covid-19 pandemi döneminde lise öğrencilerinin kaygı ve temel psikolojik ihtiyaçlarının incelenmesi. [Master Thesis, Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. <https://openaccess.hku.edu.tr/xmloi/handle/20.500.11782/2399?locale-attribute=en>.
- Eskin, M., Harlak, H., Demirkıran, F., & Dereboy, Ç. (2013). Algılanan stres ölçeğinin Türkçeye uyarlanması: Güvenirlik ve geçerlilik analizi. *New/Yeni Symposium Journal*, 51 (3), 132-140.
- Fofana, N. K., Latif, F., Sarfraz, S., Bashir, M. F., & Komal, B. (2020). Fear and agony of the pandemic leading to stress and mental illness: An emerging crisis in the novel coronavirus (Covid-19) outbreak. *Psychiatry Research*, 291, 113230. doi: 10.1016/j.psychres.2020.113230
- Fu, W., Yan, S., Zong, Q., Anderson-Luxford, D., Song, X., Lv, Z., & Lv, C. (2021). Mental health of college students during the Covid-19 epidemic in China. *Journal Of Affective Disorders*, 280, 7-10. doi: 10.1016/j.jad.2020.11.032
- Gezen Bölükbaş, M., Kırak, B., & Vatanserver, Ş. (2022). Covid-19 salgını sırasında fiziksel aktivite düzeyi, psikolojik dayanıklılık ve koronavirüs kaygısı arasındaki ilişki. *Türk Spor Bilimleri Dergisi*, 6 (1), 1-13. <https://doi.org/10.32706/tusbid.1107700>
- Gizir, C. A. (2007). Psikolojik dayanıklılık, risk faktörleri ve koruyucu faktörler üzerine bir inceleme çalışması. *Türk Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*,3, 113-28.
- Güngörmüş, K., Okanlı, A., & Kocabeyoğlu, T. (2015). Hemşirelik öğrencilerinin psikolojik dayanıklılığı ve etkileyen faktörler, *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 6(1), 9-14. doi: 10.5505/phd.2015.80299
- Gürhan, U. (2014). Üniversite öğrencilerinin psikolojik dayanıklılık ve iyi oluşlarının bazı değişkenlere göre incelenmesi. *E-Journal New World Sci Acad*, 9(1):19-35. <https://doi.org/10.12739/NWSA.2014.9.1.1C0603>
- Huang, L., Lei, W., Xu, F., Liu, H., & Yu, L. (2020). Emotional responses and coping strategies in nurses and nursing students during Covid-19 outbreak: A comparative study. *Plos One*, 15(8), e0237303. doi: 10.1371/journal.pone.0237303
- Kararımak, Ö., (2006). Psikolojik dayanıklılık, risk faktörleri ve koruyucu faktörler. *Türk Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*, 3(26), 129-142. <https://doi.org/10.17066/pdrd.22262>
- Kasapoğlu, F. (2020). Examining the relationships between anxiety and spirituality, psychological resilience and intolerance of uncertainty during the Covid-19 pandemic. *Electronic Turkish Studies*, 15(4). <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.44284>
- King, K.A., Vidourek, R. A., Merianos, A. L., Singh, M. (2014). A study of stress, social support, and perceived happiness among collage students, *The Journal Of Happiness & Well-being*, 2,132-144.
- Komser, N. (2019). Hemşirelik öğrencilerinin stresle başa çıkma tutumları ve öz-bakım gücü düzeyleri. [Master Thesis, İstanbul Üniversitesi- Cerrahpaşa Lisansüstü Eğitim Enstitüsü]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- Kul, A., Demir, R., & Katmer, A. N. (2020). Covid-19 salgını sırasında psikolojik dayanıklılığın yordayıcıları olarak yaşamın anlamı ve kaygı, *Electronic Turkish Studies*, 15(6). <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.44419>
- Lee, S. A. (2020). Coronavirus anxiety scale: A brief mental health screener for COVID-19 related anxiety. *Death Studies*, 1-9. doi: 10.1080/07481187.2020.1748481
- Li, Z. S., & Hasson, F. (2020). Resilience, stress, and psychological well-being in nursing students: A systematic review. *Nurse Education Today*, 90, 104440. <https://doi.org/10.1016/j.nedt.2020.104440>
- Lin, C.Y. (2020). Social reaction toward the 2019 novel coronavirus (Covid-19), *Social Health And Behavior*, 3(1), 1-2. doi: 10.4103/SHB.SHB_11_20.
- Masten, A. S., & Gewirtz, A.H. (2006). Resilience in development: the importance of early childhood, Centre of Excellence for Early Childhood Development, 1-6.
- Ornell, F., Halpern, S. C., Kessler, F. H. P., & Narvaez, J. C. D. M. (2020). The impact of the COVID-19 pandemic on the mental health of healthcare professionals. *Cadernos De Saude Publica*, 36, e00063520. doi: 10.1590/0102-311X00063520

- Özaydın, Ö., Elarslan, S., & Sertbaş, Y. (2022). Sağlık çalışanlarının korona virüs kaygı düzeylerinin belirlenmesi, *Sağlık ve Sosyal Refah Araştırmaları Dergisi*, 4 (1), 65-74.
- Özkan, F., & Yıldırım, B. (2022). Covid-19 pandemi hastanesinde çalışan sağlık personelinin korona virüs kaygısı ve genel kaygı düzeyleri. *Ejns International Journal*, 6(21), 168–178. <https://doi.org/10.38063/ejns.572>
- Pan, R., Zhang, L., & Pan, J. (2020). The anxiety status of chinese medical workers during the epidemic of Covid-19: a meta-analysis, *Psychiatry Investigation*, 17(5), 475– 480. doi: 10.30773/pi.2020.0127
- Parr, D. G., Montgomery, M., & De Bell, C. (1998). Flow theory as a model for enhancing student resilience, *Professional School Counseling*, 1(5), 26–31.
- Roy, D., Tripathy, S., Kar, S. K., Sharma, N., Verma, S. K., Kaushal, V. (2020). Study of knowledge, attitude, anxiety & perceived mental healthcare need in Indian population during Covid-19 pandemic, *Asian Journal Of Psychiatry*, 51, 102083. doi: 10.1016/j.ajp.2020.102083
- Salari, N., Hosseini-Far, A., Jalali, R., Vaisi-Raygani, A., Rasoulpoor, S., Mohammadi, M., & Khaledi-Paveh, B. (2020). Prevalence of stress, anxiety, depression among the general population during the COVID-19 pandemic: A systematic review and meta-analysis. *Globalization And Health*, 16, 1-11. doi: 10.1186/s12992-020-00589-w
- Savcı, M., & Aysan, F. (2014). Üniversite öğrencilerinde algılanan stres düzeyi ile stresle başa çıkma stratejileri arasındaki ilişki. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(3): 44-56.
- Savitsky, B., Findling, Y., Erel, A., & Hendel, T. (2020). Anxiety and coping strategies among nursing students during the Covid-19 pandemic. *Nurse Education In Practice*, 46, 102809. doi: 10.1016/j.nepr.2020.102809.
- Selman, L. E., Chao, D., Sowden, R., Marshall, S., Chamberlain, C., & Koffman, J. (2020). Bereavement support on the frontline of Covid-19: Recommendations for hospital clinicians. *Journal Of Pain And Symptom Management*, 60(2), e81-e86. doi: 10.1016/j.jpainsymman.2020.04.024
- Smith, B. W., Dalen, J., Wiggins, K., Tooley, E., Christopher, P., Jennifer Bernard, J. (2008). The brief resilience scale: Assessing the ability to bounce back. *International Journal of Behavioral Medicine*, 15, 194–200.
- Snape, M. D., & Viner, R. M. (2020). Covid-19 in children and young people. *Science (New York, N.Y.)*, 370(6514), 286–288. doi: 10.1126/science.abd6165
- Şahin, G. & Buzlu, S. (2017), Hemşirelik öğrencilerinde psikolojik sağlamlığın öz yeterlik sosyal destek ve etkili baş etme ile ilişkisinde algılanan stresin aracı rolü, *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 20(2), 122-135.
- Tuğut, F., Tuğut, N., & Yeşildağ Çelik, B. (2021). Sağlık alanında öğrenim gören öğrencilerin Covid-19 pandemi sürecinde durumlu sürekli kaygı, algılanan stres ve depresyon düzeylerinin belirlenmesi. *Cumhuriyet Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 136-144. <https://doi.org/10.51754/cusbed.889349>
- Turan, N., Durgun, H., Kaya, H., Ertaş, G., & Kuvan, D. (2019). Hemşirelik öğrencilerinin stres ve bilişsel esneklik düzeyleri arasındaki ilişki. *Jaren*, 5(1), 59-66. doi:10.5222/jaren.2019.43265
- Turner, K., McCarthy, V. L. (2017). Stress and anxiety among nursing students: A review of intervention strategies in literature between 2009 and 2015. *Nurse Education In Practice*, 22, 21–29. doi: 10.1016/j.nepr.2016.11.002.
- Ulaş Kadioğlu, B., Soylar, P., & Güneş, G. (2021). Üniversite öğrencilerinin koronavirüse ilişkin bilgi, tutum ve davranışları ile stres düzeylerinin değerlendirilmesi. *Sağlık Bilimleri Eğitimi Dergisi*, 1 (4), 36-49
- Wang, C., Pan, R., Wan, X., Tan, Y., Xu, L., Ho, C. S., & Ho, R. C. (2020). Immediate psychological responses and associated factors during the initial stage of the 2019 coronavirus disease (Covid-19) epidemic among the general population in hina. *International Journal Of Environmental Research And Public Health*, 17(5), 17-29. doi: 10.3390/ijerph17051729
- Yang, Y., Li, W., Zhang, Q., Zhang, L., Cheung, T., & Xiang, Y. T. (2020). Mental health services for older adults in china during the Covid-19 outbreak, *The Lancet Psychiatry*, 7(4), e19. doi: 10.1016/S2215-0366(20)30079-1
- Yavaş Çelik, M., Öztürk, E., Karasu, F., & Elmaoğlu, E. (2022). Hemşirelik öğrencilerinde covid-19 sürecinde online eğitimin stres boyutu: Üniversite örneği. *Sağlık Akademisi Kastamonu, Covid-19 ek sayısı*, 65-77. <https://doi.org/10.25279/sak.885137>
- Yazıcı Çelebi, G. (2020). Psikolojik dayanıklılık açısından Covid-19 salgını, *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (8), 471-483. <https://doi.org/10.21733/ibad.737406>
- Yeşil Bayülgen, M., Bayülgen, A., Yeşil, F. H., Akcan & Türksever, H. (2021). Covid-19 salgını sürecinde çalışan hemşirelerin kaygı ve umutsuzluk düzeylerinin belirlenmesi. *Sağlık Bilimleri Üniversitesi Hemşirelik Dergisi*, 3 (1), 1-6. <https://doi.org/10.48071/sbuhemşirelik.839229>
- Yurtseven, C. (2021). Covid-19 pandemi sürecinde sağlık çalışanlarının psikolojik yakınma ve belirti düzeyleri ile psikolojik dayanıklılık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. [Master Thesis, Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- Yüksekol, Ö. D., Orhan, İ., & Yılmaz, A. N. (2021). Ebelik ve hemşirelik öğrencilerinin Covid-19 salgınına ilişkin bilgileri ve önleyici tedbirler. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 12(2), 487-495. <https://doi.org/10.31067/acusaglik.851937>